

нено, 5 — пропали без вісті. Крім цього, 16 суден було викрадено, 2 — зникли, 1 було загублено; у 4-х випадках злочинцями використовувались вибухові пристрої.

Україну, як морську державу, надзвичайно турбують піратські напади. Чорне море не є піратською зоною, але в піратських зонах працюють судна під українським прапором, а у більшості — кваліфіковані українські моряки працюють на судах під іноземним прапором і у будь-який час перебування у піратських зонах відчують погрозу своєму життю.

Численні дослідження цієї проблеми проводились як вченими СРСР, так пізніше — і в Україні і Російській Федерації. За часів СРСР особливу увагу цьому питанню приділяв Моджорян Л. А., серед вчених Російської Федерації слід виділити праці Ромашева Ю. С.; українські вчені Демиденко В. В., Прусс В. М., Шемякін А. Н. також при аналізі особливо виділяли злочини міжнародного характеру на морі. Але більшість юристів при дослідженні характеризували незаконні акти у їх *сукупності*, як злочини міжнародного характеру, без конкретної кваліфікації кожного з них стосовно до законодавства України. Тому автор вважає необхідним дослідити проблеми кваліфікації *конкретних злочинів — піратства і озброєного розбою проти суден*. Дослідження провадяться з допомогою порівняльного аналізу норм міжнародного права і українського законодавства.

Морська спільнота не може допускати подібні наслідки, які впливають на безпеку пасажирів та екіпажів суден, тому необхідно вжити заходи як на міжнародному, так і на національному рівнях для попередження та усунення цих незаконних дій. Такі заходи стосуються, у тому числі, і сфери юриспруденції. Так, Резолюція ІМО А. 922 (22) “Кодекс практики по расследованию преступлений, связанных с пиратством и вооруженным разбоем против судов” (далі Кодекс) відмічає, що “борьба с пиратством и вооруженным разбоем против судов часто затруднена из-за отсутствия в некоторых странах эффективного законодательства по расследованию сообщенных случаев пиратства и вооруженного разбоя против судов”, що “при проведении арестов некоторые правительства не имеют законодательных рамок и надлежащего руководства по расследованию, необходимому для осуждения и наказания лиц, причастных к актам пиратства и вооруженного разбоя против судов” [12].

Розглянемо, чи відносяться зазначені зауваження ІМО до України? Зазначені злочини, поряд з злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Розділ XX Кримінального Кодексу України — КК України), є різновидом злочинів згідно з міжнародним правом та є суспільно небезпечними діяннями, передбаченими світовим суспільством у якості злочинів, що порушують встановлений міжнародний правопорядок у межах морського простору. *Проаналізуємо коротко кваліфікацію і поняття таких злочинів, як піратство і озброєні розбій проти суден в аспекті міжнародно-правових документів.*

Стаття 101 Конвенції ООН з морського права (ЮНКЛОС) 1982 року подає таке визначення:

“**Пиратством** является любое из перечисленных ниже действий:

а) любой неправомерный акт насилия, задержания или любого грабежа, совершаемый с личными целями экипажем или пассажирами какого-либо частновладельческого судна или частновладельческого летательного аппарата и направленный:

i) в открытом море против другого судна или летательного аппарата или против лиц или имущества, находящихся на их борту;

ii) против какого-либо судна или летательного аппарата, лиц или имущества в месте вне юрисдикции какого бы то ни было государства;

б) любой акт добровольного участия в использовании какого-либо судна или летательного аппарата, совершенный со знанием обстоятельств, в силу которых судно или летательный аппарат является пиратским судном или летательным аппаратом;

с) любое деяние, являющееся подстрекательством или сознательным содействием совершения действия, предусмотренного в подпункте “а” или “b”.”

У п. 2. 2. Кодексу “озброєний розбій проти суден” означає “любой незаконный акт насилия, задержания или любой грабеж либо угрозу грабежа, иной чем акт пиратства, который направлен против судов судна или против лиц или имущества на борту такого судна и совершен в пределах юрисдикции государства в отношении таких преступлений” [12].

Як бачимо з визначень, поняття *піратство* дещо ширше поняття *озброєного розбою* і основна різниця є **місце скоєння злочину**: якщо ці акти здійснені у межах юрисдикції будь-якої держави, то це кваліфікується як *озброєний розбій*, якщо за межами — *піратство*.

Звертаючись до законодавства України, необхідно підкреслити, що норма про кримінальну відповідальність за *піратство* вперше у кримінальному законодавстві України з’явилась у діючому КК України (ст. 446), **як відповідальність за особливо тяжкий злочин** (ч. 5 ст. 12 КК України).

Стаття 3 КК України зазначає, що Закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, що містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України. Верховна Рада України дала згоду на обов’язковість таких міжнародних договорів:

1. Конвенція ООН з морського права 1982 року (Закон України від 03. 06. 99р. №728);

2. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства (постанова Верховної Ради України від 17. 12. 93р. № 3735);

3. Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі (постанова Верховної Ради України від 17. 12. 93 г. № 3735);

4. Договори між Україною та іншими державами про взаємну допомогу у кримінальних справах (наприклад Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія, ратифікований Законом України від 06. 03. 03р. №620).

Але чи відповідають поняття *піратства* або *озброєного розбою проти суден* у КК України поняттям, визначеним у міжнародних конвенціях?

Піратство

Склад злочину *піратство* визначено у ст. 446 КК України у розділі XX “Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку”. При цьому *піратством* вважається “використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди озброєного чи незброєного судна для захоплення іншого морського чи річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій щодо екіпажу чи пасажирів такого судна” [4,1181].

Розглянемо елементи складу злочину *піратство* в порівнянні з кваліфікацією цього ж злочину за міжнародним правом (табл. 1).

Як бачимо, елементи злочину *піратство* у контексті міжнародного права і національного законодавства України розрізняються, а саме:

1. Про предмету злочину

Вважаємо необґрунтованим у КК України обмеження здійснення *піратства* тільки лише за допомогою морського або річкового судна. По-перше, ЮНКЛОС у поняття *піратство* вміщує не тільки морське *піратство*, але і *повітряне*. По-друге, для здійснення піратський дій можливі і змішані засоби. Уявімо ситуацію, коли напад здійснено повітряним судном на морське судно. Крім цього, також необґрунтовано у КК України обмежено здійснення піратський дій проти іншого судна, осіб, майна. Розглянемо ситуацію, коли деякі члени екіпажу змовились та

здійснили напад на своє ж судно, де вони і знаходились. Що тоді? Невже такі дії не підпадають під дію ст. 446 КК України? Так, дійсно, не підпадають. У таких випадках законодавець має ст. 278 КК України “Захоплення судна”, яка віднесена до розділу XI КК України “Злочини проти безпеки руху і експлуатації транспорту”. Але чи справедливо через зміни засобу, на якому здійснені піратські акти суттєво змінювати і міру покарання. Так, ч. 1 ст. 446 КК України визначає для піратів покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією майна. А ч. 1 ст. 278 КК України визначає для злочинців покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 6 років. Чи буде правильним кваліфікувати цей злочин міжнародного характеру згідно зі статтею, яка відносить до розділу злочинів проти безпеки руху і експлуатації транспорту? Визначивши різницю у понятті “піратства” в міжнародному праві і національному, з’ясовується, що напад на морські і річкові судна набагато вигідніше (!) здійснювати на повітряному апараті, а не на морському судні, що є неможливим та неприпустимим для об’єктивного і справедливого інституту покарання за законодавством України.

Таблиця 1

Кваліфікація злочину піратства за КК України та за міжнародним правом

Міжнародне право	Кримінальний Кодекс України (ст.446)
Об’єкт злочину	
Основний – безпека міжнародного судноплавства, додатковий – власність, життя, здоров’я, свобода та гідність особи.	
Предмет злочину	
Приватне судно або літальний апарат	Морське і річкове судно
Суб’єкт злочину	
Екіпаж або пасажери приватного судна або літального апарату	Стаття спеціально не визначає суб’єкта
Суб’єктивна сторона	
Прямий умисел та спеціальна мета – особиста вигода.	
Об’єктивна сторона	
Акт насильства	Використання судна

Крім цього, відсутня чітка вказівка у ст. 446 КК України, що піратські дії здійснюються не на будь-яких, а на приватних судах. Така вказівка є обов’язковою, оскільки здійснення піратських дій судном, яке знаходиться на державній службі може кваліфікуватися згідно ст. 437 КК України “Планування, підготовка, розв’язування та ведення агресивної війни”, або згідно ст. 438 КК України “Порушення законів та звичаїв війни”, або ж ст. 424 КК України “Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень”. Але до цього розділу є деякі пояснення. Справа у тому, що СРСР, УРСР при підписанні Конвенції ООН про відкрите море 1958р., яка у частині регламентації піратських дій майже дослівно відображена у ст. ст. 101-107, 110-111 ЮНКЛОС, зробили зауваження про те, що Уряд СРСР вважає визначення піратства, зазначене у Конвенції, яке не охоплює деякі дії, які згідно з сучасним міжнародним правом повинні вважатися піратськими, і не відповідає інтересам забезпечення свободи морського плавання на міжнародних морських шляхах. Мова йшла про державні судна, які здійснюють по суті піратські дії. Але Конференція вирішила, що державні судна не можуть вважатися піратськими, бо захоплення військових кораблів в обвинуваченні у піратстві зміг би у кожному такому випадку потягти за собою серйозні наслідки по обвинуваченню у розв’язуванні війни.

Крім зазначеної, існує ще одна особливість: при такому спеціальному об’єкті захоплення, як судно, яке транспортує радіоактивні, хімічні, біологічні або вогненебезпечні матеріали, речовини, предмети. Напад на таке судно з метою його захоп-

лення кваліфікується згідно ст. 261 КК України “Напад на об’єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення” і відносяться до Розділу 9 КК України “Злочини проти громадської безпеки”.

2. Про суб’єкт злочину

У ст. 446 КК України суб’єкт даного злочину не визначено конкретно: вважається, що ним може бути будь-яка особа, яка здійснила піратський напад. Але коментар визначає “суб’єкт — спеціальний. Це особа зі складу екіпажу або пасажир будь-якого приватного або прирівняного до нього морського або річкового судна, у тому числі катеру або лодки” [].

3. Об’єктивна сторона

У ст. 446 КК України ключовим словосполученням є “використання судна”, тоді як у міжнародній конвенції — “акт насильства, затримання, пограбування”. Автор вважає, що формулювання, зазначене у КК України, не відповідає самому визначенню Розділу XX КК України “Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного правопорядку”. Ключовим у даному злочині є саме “акт насильства, затримання, пограбування”, але що при цьому використовувалось (морське, річкове або ж повітряне судно) стоїть на другому плані, що не відображено у ст. 446 КК України.

Озброєний розбій проти суден

Озброєний розбій — інший вид незаконного акту, спрямованого проти безпеки морського судноплавства.

Такий склад злочину як озброєний розбій у контексті п. 2. 2. Кодексу у КК України охоплюється декількома складами злочинів, що визначені у статтях КК України. Злочину з назвою озброєний розбій у чистому вигляді у КК України не існує.

Складу такого незаконного акту, як озброєний розбій відповідає склад злочинів, які визначені у ст. 257 КК України “Бандитизм” (Розділ 9 “Злочини проти громадської безпеки”), у ст. 186 КК України “Пограбування”, у ст. 187 КК України “Розбій” (Розділ 6 “Злочини проти власності”) та інших статтях КК України.

Оскільки при здійсненні будь-якого з незаконних актів на морі застосоване насильство є небезпечним для життя або здоров’я, випадки насильницького пограбування зустрічаються досить рідко. Тому більш детально розглянемо лише склад злочинів згідно зі ст. 187 КК України і ст. 257 КК України (табл. 2).

З наведеної порівняльної таблиці складів злочинів видно, що склади *озброєного розбою, розбою, бандитизму* у цілому відповідають вимогам міжнародного законодавства з тією різницею, що такий злочин, як *озброєний розбій* є *спеціальним за своїм об’єктом — безпека міжнародного судноплавства*. Проте необхідно визнати обґрунтованим розміщення норм про такі злочини не у Розділі XX “Злочини проти миру, безпеку людства і міжнародного правопорядку”, оскільки особливістю складу *озброєний розбій* є те, що злочин здійснюється у межах юрисдикції держави. А кожна держава має право самостійно кваліфікувати злочини, що розглядаються, і самостійно (в залежності від спеціальних цілей і характеристик) деталізувати достатньо широку сферу кваліфікації міжнародного злочину — *озброєного розбою* і розмішувати у певний розділ КК України відповідні даному складу злочини.

Так, наприклад, залежно від конкретних характеристик під кваліфікацію міжнародних злочинів — *озброєного розбою* за КК України підпадають або *розбій* або *бандитизм* або *пограбування*. При визначених обставинах, зазначені склади злочинів важко розмежувати. Так, наприклад, якщо злочинна група має корисливий мотив, озброєна. З одного боку — корисливий мотив є одною з характеристик *розбою*, з іншого — озброєність групи є однією характеристик *бандитизму*.

Склади злочинів згідно зі ст. 187, 257 КК України

Міжнародне право	КК України (ст.187) Розбій	КК України (ст. 257) Бандитизм
Об'єкт злочину		
Основний – безпека міжна-родного судноплавства, Додатковий – власність, життя, здоров'я, свобода і гідність особи.	Право власності, особа (її здоров'я і життя)	Громадська безпека
Об'єктивна сторона		
Будь-який незаконний акт насильства, затримання і пограбування або погроза пограбування, який спрямований проти суден, судна або проти осіб або майна на борту судна і здійснений у межах юрисдикції держави у відношенні таких злочинів.	Напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя або здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.	Містить три альтернативних дії: 1. Організація банди; 2. Участь у банді; 3. Участь у нападі. Банда – стійка, озброєна група з трьох і більше осіб, які попередньо організувалися для здійснення нападів на підприємства, установи, організації або окремих осіб.
Суб'єкт злочину		
Будь-яка особа	Дієздатна особа, яка досягла 14-річчя.	Дієздатна особа, яка досягла 14-річчя.
Суб'єктивна сторона		
Прямий умисел і корисливий мотив	Прямий умисел і корисливий мотив. Мета – заволодіння майном.	Прямий умисел і спеціальна мета – напад.

Для відповідальності за *розбій*, який здійснений організованою групою, не вимагається наявності такої ознаки, як *обов'язкова озброєність* одного з учасників. Озброєний груповий напад є метою заволодіння є *розбоєм*, а не *бандитизмом*, у випадках, якщо група була *створена для здійснення одного епізодичного злочинного акту*, а при неодноразовому озброєному нападі склад групи не був постійний.

Необхідно також мати на увазі, що при бандитизмі сам факт організації озброєної банди, а також участь у ній складає закінчений склад злочину. Створення ж групи, у тому числі озброєної, з метою розбійного нападу і участь у такій групі, визначається підготовкою до *розбою*.

Необхідність у розмеженні *пограбування* і *розбою* виникає у тих випадках, коли відкрите викрадення майна при пограбуванні супроводжується з використанням насильства до потерпілого. Як і *розбій*, пограбування, поєднане з використанням насильства до потерпілого посягає на два об'єкта: власність і особистість. *Різниця між ними визначається, головним чином, характером застосованого до потерпілого насильства*. При *розбої* таке насильство небезпечно для життя і здоров'я, при *пограбуванні* — не небезпечно.

Аналіз конкретного випадку озброєного розбою

07 лютого 2003 року о 02 годині ночі було здійснено напад на судно “Механик Карасев” під іноземним прапором з українським екіпажем на борту. Судно стояло на якірній стоянці №7 внутрішнього рейду карти Бразилії. З корми правого борту, використовуючи крючок на довгій жердині, на судно проникли 10 осіб. Захопили першого помічника капітана, який проводив обхід по

судну. Пробрались на нижній ярус житлових кают і захопили повара. Погрожуючи ножами і пістолями, повара повели на другий ярус житлових кают. Побачивши у каюті старшого механіка, з погрозами зброєю, вимагали щоб він вийшов у коридор. У цей момент відрізали провідник до рятувального круга та почали душити другого помічника і один з нападаючих вистрелив йому у живіт, а інший постріл здійснив у двері. Електромеханік почав подавати дзвінки авральною сигналізацією. Нападники почали тікати, заскочили у шлюпку і почали неупорядковану стрілянину. Одна з куль попала у голову старшого помічника капітана, який помер на місці.

Наслідки: смерть однієї людини і тяжкі тілесні ушкодження двох осіб. Усі потерпілі та загиблій — громадяни України [13].

Випадок, описаний вище, відноситься до дуже поширених сьогодні, а саме, коли українські моряки працюють на судах під іноземним прапором у піратських зонах і тим самим наражаються загрозі їхньому життю і здоров'ю.

Щодо розглянутого випадку: відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988 року Федеративна Республіка Бразилія, як держава, на території якої здійснено злочин і громадянами якої зазначений злочин скоєний, встановило юрисдикцію по відношенню до скоєного злочину.

Встановивши юрисдикцію, Федеративна Республіка Бразилія відповідно до ст. 7 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, порушила кримінальну справу за даними фактами та проводить розслідування у порядку кримінального провадження [8].

Але, відповідно до п. 2 Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, Україна, як держава, громадянам якого були заподіяні тяжкі тілесні ушкодження, а також громадянин якої був вбитий, також може встановити свою юрисдикцію до скоєного злочину. У даному випадку Україна не заявила Генеральному секретарю Міжнародної морської організації про встановлення юрисдикції. Згідно п. 3. 4. Кодексу "государствам рекомендується заключати двусторонні угоди для облегчення расследования актов пиратства и вооруженного разбоя против судов" [9]. У даному випадку така угода була укладена, а саме, був укладений Договір між Україною і Федеративною Республікою Бразилії про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, ратифікований Законом України від 06. 03. 03р. №620 [9].

На сьогодні, остаточного вироку щодо злочинців у даному випадку не винесено. Згідно з п. 2 б), d) ст. 1 Договору Федеративна Республіка Бразилії забезпечить Україну документами та винесеним вироком.

У разі, якщо б Україна заявила та встановила свою юрисдикцію у відношенні до розглядуваної справи, даний злочин необхідно було б кваліфікувати згідно зі ст. 257 КК України "Бандитизм". При цьому необхідно мати на увазі, що наслідками бандитського нападу були не тільки тяжкі тілесні ушкодження, але і смерть громадянина України. У цьому разі, відповідно до п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 07 липня 1995 року №9 "Про судову практику в справах про бандитизм", у випадках, коли бандою скоєно більш тяжкий злочин, наприклад, вбивство, згідно з яким встановлюється і більш сувора відповідальність, ніж за бандитизм, такі дії підлягають покаранню по сукупності злочинів [6].

Таким чином, для безпечного та стабільного функціонування держав, які представляють собою складні соціальні системи, необхідний ефективний захисту їхніх життєво важливих інтересів від різного характеру погроз, у тому числі і від погроз злочинів міжнародного характеру, таких як піратство, озброєний розбій проти суден. *Забезпечення вказаного захисту може бути досягнуто шляхом встановлення нормами національного законодавства кримінально-кар-*

них злочинів, склад яких відповідав би нормам міжнародних угод, обов'язковість на які надано Верховною Радою України, а також шляхом правильної кваліфікації злочинів у контексті міжнародних угод та національного законодавства України — у цілому, і внутрішньо національного законодавства України — зокрема.

Література

1. Маджорян Л. А. Терроризм на море: Борьба государств за безопасность морского судоходства. — М.:Международные отношения. 1991. — 166 с.
2. Ромашев Ю. С. Борьба с преступлениями международного характера, совершаемыми на море: терроризм, пиратство, незаконный оборот наркотиков и др. преступления / Гл. ред. Ефимов С. Л. — М.:Росконсульт, 2001. — 300 с.
3. Демиденко В. В., Прусс В. М., Шемякин А. Н. Пиратство, терроризм, мошенничество на море: Правовые аспекты. — Изд. 2-е — Одесса: АО "Бахва". 1997 — 144 с.
4. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 года под ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка. — К.: Каннон А. С. К., 2002. — 1216 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 2-е вид., перероб. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. — К.: А. С. К., 2002. — 968 с.
6. Про судову практику в справах про бандитизм: постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 липня 1995 року № 9 // Бюлетень законодавства і юридичної практики. — 1996. — № 1. — 474 с.
7. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року та Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року: Закон України від 03 червня 1999 №728// Відомості Верховної Ради України. — 1999. — №31. — Ст. 254.
8. Про ратифікацію Конвенції про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, та Протоколу про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі: постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993р. №3735// Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №52. — Ст. 497.
9. Про ратифікацію Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про взаємну правову допомогу у кримінальних справах: Закон України від 6 березня 2003 року № 620// Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №25. — Ст. 171.
10. Пункт 7. 1 порядку денного засідання Комітету зі спрощення формальностей Міжнародної морської організації ООН на його 30 сесії. Січень 2003р. — (FAL 30/7/1).
11. Інформаційний пункт 5 порядку денного засідання Комітету з безпеки на морі Міжнародної морської організації ООН на його 77 сесії. Доповнення № 1 (MSC/77/INF-5).
12. Кодекс практики по расследованию преступлений, связанных с пиратством и вооруженным разбоем против судов. Резолюция ИМО А. 922 (22) / Сборник Резолюций ИМО, принятых на 22 Ассамблее ИМО. — 2001.
13. Архив Державної морської інспекції з безпеки судноплавства. Справа т/х "Механик Корасев" — 07. 02. 03.

А. А. Куприй

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

КВАЛИФИКАЦИЯ НЕЗАКОННЫХ АКТОВ, НАПРАВЛЕННЫХ ПРОТИВ БЕЗОПАСНОСТИ МОРСКОГО СУДОХОДСТВА

РЕЗЮМЕ

Вопросы квалификации незаконных актов, а именно, *пиратства* и *вооруженного разбоя*, направленных против безопасности морского судоходства, характеризуются особой сложностью и спецификой.

Сравнительный анализ норм международного права и национального права Украины, описанный в статье случай нападения на украинских моряков поможет, думаем, правильно ориентироваться в решении непростых ситуаций, в которых могут оказаться украинские моряки, судовладельцы и органы государственной власти Украины.

Ключевые слова: пиратство, вооруженный разбой, бандитизм, грабеж, захват морского судна, уголовная юрисдикция, безопасность судоходства.